

УДК 37.053:343.261 – 055. 2:343.811

Михайленко О. В.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ ЖІНКАМИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті висвітлено особливості здійснення соціально-виховної роботи із засудженими жінками в установах виконання покарань, зокрема розглянуто вплив громадськості на процес перевиховання та ресоціалізації ув'язнених жінок. Участь громадськості щодо здійснення соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі проілюстровано на прикладі взаємодії Чернігівської виправної колонії № 44 та деякими державними та недержавними установами та організаціями Чернігівської області.

Ключові слова: установи виконання покарань, соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі, перевиховання та ресоціалізація засуджених жінок, громадськість.

Постановка проблеми. Соціально-економічна нестабільність, правовий колапс, духовна криза зумовили масштабне зростання криміналізації населення. Особливе занепокоєння викликає поширення жіночої злочинності і, як наслідок, збільшення кількості жінок притягнутих до кримінальної відповідальності, які відбувають покарання в установах виконання покарань. Метою діяльності установ виконання покарань є не тільки кара за скоєний злочин, але й захист інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобіганню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими.

Сучасна державна політика України у сфері виконання покарань спрямована на реалізацію принципів гуманізму, демократизму, пріоритету загальних прав і свобод людини, диференціації виконання покарань, індивідуального особистісного підходу до засуджених у процесі їх ресоціалізації та перевиховання. Реформування пенітенціарної системи України вимагає нових підходів до здійснення соціально-виховної роботи із засудженими у місцях позбавлення волі, зокрема, це стосується жінок, як особливої категорії ув'язнених.

Гендерні особливості жінок зумовлюють негативні наслідки, пов'язані з важкими обставинами їх життєдіяльності в період відбування кримінального покарання. Самостійно вирішити важку життєву ситуацію, повернутися до нормального життя після звільнення вдається зовсім не багатьом з них. Жінки засуджені на тривалий строк, як правило, втрачають в місцях позбавлення волі найбільш активний період свого життя. Такі особи поступово деградує у соціально-моральному відношенні. У них розпадаються сім'ї, втрачаються соціально значимі зв'язки. Чим довший термін перебування жінок у місцях позбавлення волі, тим менше шансів у них зберегти себе як особистість. Відмічається, що після перебування в місцях позбавлення волі більше ніж 5 років у жінок втрачається перспектива на майбутнє, і це провокує повернення до антисоціального життя, зловживання спиртними напоями, наркотичними препаратами, руйнацію особистості.

Вочевидь, засудженим жінкам необхідна спеціальна комплексна правова, психологічна, педагогічна, соціальна, медична допомога як у період перебування в установах виконання покарань, так і після звільнення з них.

Дослідження у сфері пенітенціарної системи лише нещодавно перейшли у площину соціальної педагогіки / соціальної роботи (І. Зверева, В. Лютий, А. Симкович та ін.), більшість здійснювалися у галузі суміжних наук: криминології (В. Лунев, Г. Шнайдер та ін.), соціології (Ю. Алферов та ін.), психології (Г. Амінов, О. Бедь, А. Піщелко, Ю. Чуфаровський, А. Шиханцов та ін.), коли логічно підійшли від дослідження мотивації злочину, особистості злочинця, вивчення середовища, що його формує до профілактики злочинності, ресоціалізації делінквента, соціальної адаптації звільнених від ув'язнення, тобто до кола суто соціально-педагогічних проблем.

За останній час пенітенціарна теорія і практика збагатилася дослідженнями в галузях історії розвитку вітчизняної та зарубіжних пенітенціарних систем (І. Диптан, І. Іщенко, В. Шпакта ін.), реформування пенітенціарної політики України на різних етапах її розвитку (Г. Радов, В. Россіхін, І. Сергеевта ін.), соціальної роботи в установах кримінально-виконавчої системи та громаді (В. Жуков, М. Галагузова, А. Суховта ін.), педагогічної основи пенітенціарного процесу (П. Вівчар, М. Стурова, М. Фіцула та ін.).

Проблемні питання виправлення та ресоціалізації засуджених у місцях позбавлення волі з позицій пенітенціарної педагогіки та виховного процесу у своїх дослідженнях висвітлювали В. Синьов, В. Кривуша, Г. Радов, О. Беца, С. Горенко, П. Вівчар, М. Фіцула, С. Скоков та інші.

М. Максимова, А. Зелінський, В. Іванов досліджували психологічні аспекти виправного та ресоціалізаційного впливу, Д. Ягунов розглядав виправлення й ресоціалізацію через призму управлінської діяльності.

Зазначимо, що науковці приділяють значну увагу проблемі ресоціалізації засуджених жінок у сучасній пенітенціарній системі. Цьому питанню присвячені роботи О. Беца, Р. Безпальча, М. Галагузової, А. Демченко, М. Єнікєєва, В. Меркулової, Т. Кушнірової, О. Пташинського та інших.

Мета нашої статті – розглянути особливості соціально-виховної роботи із засудженими жінками, зокрема участь громадськості у процесі ресоціалізації та перевиховання.

Результати теоретичного дослідження. Сучасна пенітенціарна система має на меті виконувати роль інструменту соціального контролю як щодо жінок, так і чоловіків. Але ця уявна гендерна нейтральність щодо ув'язнення жінок і чоловіків, як і інші аспекти нашого життя, має на практиці різний гендерний вплив.

Хоча ув'язнених жінок вважають вразливою категорією ув'язнених, українська система виконання покарань лише в останні роки звернула увагу на цю групу для розробки комплексної соціально-виховної роботи з цією категорією засуджених.

Жінки і чоловіки мають різні потреби, які необхідно задовольняти у період відбування покарання в місцях позбавлення волі. Найбільш очевидним є те, що жінки і чоловіки психологічно різні, і також мають особливі медико-санітарні та гігієнічні потреби, не включаючи передпологовий та післяпологовий медичний догляд. Режим і системи установ виконання покарань зазвичай розраховані переважно на чоловіків-ув'язнених – від планування колоній до заходів безпеки, медичних установ, порядку контактів з членами сімей, роботи та навчання. У результаті, багато установ виконання покарань мають тенденцію невідповідності потребам жінок.

За останнє десятиріччя в Україні частка ув'язнених жінок від загальної кількості засуджених складає біля 5-6%, і їх чисельність щороку повільно зменшується. Таким чином, переважну кількість ув'язнених в Україні становлять чоловіки, у зв'язку з чим тюремна система держави розрахована саме на їх утримання, тому і відображає чоловічий погляд на чоловічі проблеми в ув'язненні.

Засуджені до позбавлення волі жінки в Україні тримаються в 13 виправних колоніях, одному виправному центрі для дорослих жінок та в одній виховній колонії для неповнолітніх і жодна з них належним чином не пристосована для потреб ув'язнених жінок. Як зазначила голова підкомітету з міжнародно-правових питань та гендерної політики Олена Бондаренко під час круглого столу на тему "Бангкокські правила на захисті прав ув'язнених жінок", який відбувся 22 листопада 2012 р., "на сьогодні в пенітенціарній системі України відсутні спеціально проєктовані наново для жінок установи відбування покарання; жіночі спеціальні потреби, з урахуванням фізичних і соціальних відмінностей, не знаходять відображення в архітектурі і організаційній структурі місць позбавлення волі; не всі жіночі колонії забезпечують відповідного рівня санітарні норми; якщо жінки в ув'язненні навіть і розглядаються як специфічна група, яка потребує особливого захисту і особливого ставлення, цей розгляд не відображає гендерної рівності" [5].

Беручи до уваги, що жінки відіграють особливу роль у збереженні сім'ї, в процесі відбування покарання у вигляді позбавлення волі, необхідно вживати спеціальних заходів, котрі б забезпечували засудженим жінкам збереження змістових контактів зі своїми дітьми та членами родини. В реалії, оскільки тюремних установ для жінок є набагато менше, то жінки-злочинці часто перебувають в місця позбавлення волі далеко від дому, що призводить до обмеження їх контактів зі своїми сім'ями або взагалі їх припиненню

Специфічність категорії засуджених (емоційна враженість, не усвідомлення переживань на рівні підсвідомого, сугестивність, властиву жінкам різного віку та стану), потребує особливого механізму подолання негативних наслідків покарання, досягнення мети виправлення, а відповідно, як загальної особливої підготовки персоналу установ відбування покарання, так і наявності в їх штаті спеціалістів особливої направленості.

Певної уваги персоналу колонії слід надавати питанням, пов'язаним з підготовкою засуджених до повернення у суспільство. Багато хто з них не може повернутися в свої сім'ї через те, що знаходилися в місцях позбавлення волі. І в цьому плані їм повинна бути надана допомога в трудовому і побутовому влаштуванні, щоб вони могли з перших днів перебування на волі вести самостійний спосіб життя [9].

Організація соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі на сьогодні регламентується ст. 123 – 137 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України та нормативно-правовими актами Державної пенітенціарної служби України.

Згідно ст. 123 КВК України соціально-виховна робота – це цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених. Соціально-виховна робота в місцях позбавлення волі спрямовується на

формування соціально-корисних якостей та рис у засуджених, розвиток яких дозволить реалізувати мету покарання та повернути їх до законослухняної поведінки з тим, щоб у майбутньому вони свідомо дотримувались правових, соціальних, моральних норм, прийнятих у суспільстві.

Соціально-виховна робота із засудженими спрямована на виконання таких завдань:

- формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю;
- формування в засуджених сумлінного ставлення до праці;
- дотримання засудженими вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки;
- підвищення загальноосвітнього і культурного рівнів засуджених [4].

Соціально-виховна роботи із засудженими жінками полягає у формуванні законослухняної поведінки для життя на волі, зміні особистісної спрямованості, відновленні раніше порушених соціальних якостей особистості, здійсненні необхідної психокорекції. Важливим завданням пенітенціарних установ є підготовка засуджених до повернення на волю, включення їх до нормального життя суспільства.

Оскільки, соціально-виховна робота із засудженими жінками передбачає цілеспрямовану діяльність не тільки співробітників пенітенціарних установ, але й представників інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення та ресоціалізації засуджених, особливої уваги, на наш погляд, заслуговує застосування громадського впливу до засуджених жінок як основного засобу їх виправлення та перевиховання. Цього вимагає практична діяльність пенітенціарної системи, перетворення якої і перебудова самих принципів пенітенціарної політики з репресивних на гуманістично орієнтовані, зусиллями однієї Державної пенітенціарної служби України неможливі. Необхідні суспільні інститути, що могли б ефективно впливати на процеси перевиховання та ресоціалізацію засуджених жінок.

Застосування громадського впливу до засуджених регламентується ст. 25 КВК України. Згідно цієї статті представники громадськості виконують такі завдання: здійснювати громадський контроль за порядком і умовами виконання покарань, брати участь у виправленні та ресоціалізації засуджених [4].

Залучення представників різних державних та недержавних організацій до здійснення соціально-виховної роботи із засудженими жінками позитивно впливає на процеси їх перевиховання та ресоціалізації, адже здійснюється у відповідності до принципу тісного зв'язку процесу перевиховання із реальним життям. Реалізація цього принципу передбачає поновлення та налагодження соціально-корисних зв'язків та відносин засуджених, постійне ознайомлення їх з соціально-економічними, політичними, культурними проблемами, формування в них позитивних соціальних установок, залучення засуджених до соціально-корисної та особистісно значущої діяльності.

Прикладом такої діяльності є досвід співпраці Чернігівської виправної колонії № 44 з деякими організаціями Чернігова та Чернігівської області.

Благодійна організація "Чернігівський жіночий правозахисний центр" постійно співпрацює з Чернігівською жіночою колонією. Серед інших завдань організації: сприяння вирішенню гендерних проблем у суспільстві, дотримання прав людини в установах пенітенціарної системи, надання жінкам юридичної допомоги, консультацій у захисті своїх конституційних прав і свобод людини та громадянина, сприяння програмам запобігання насильства щодо жінки в сім'ї та інше.

Співробітники центру надають допомогу в організації соціально-виховної роботи серед засуджених жінок за такими напрямками: організація прийому жінок з особистих питань; надання юридичних консультацій як співпрацівниками організації, так і запрошеними спеціалістами; інформування щодо прав та соціальних гарантій засуджених як у період відбування покарання, так і після звільнення; надання матеріальної допомоги для задоволення нагальних потреб засуджених (забезпечення окулярами, канцелярським приладдям тих, хто навчається у загальноосвітньому закладі, предметами особистої гігієни тощо); допомога в оформленні документів; посередницька діяльність у разі звернення засуджених до різних установ та організацій.

За сприяння благодійної організації "Чернігівський жіночий правозахисний центр" напередодні державних та релігійних свят, з метою організації вільного часу та дозвілля засуджених, проводяться концерти за участі художніх колективів Міського палаці культури.

Співробітники центру приймають активну участь у підготовці жінок до звільнення з місць позбавлення волі, а саме: проводять тренінги з підготовки до звільнення, розробляють пам'ятки для звільнених з місць позбавлення волі, де зазначаються телефони та адреси установ та організацій, до яких може звернутися за допомогою колишня засуджена, надають матеріальну допомогу.

Особливу тривогу викликає той факт, що серед засуджених жінок великий відсоток складають ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД. Соціально-виховна робота з цією категорією має спрямовуватись на пропагування здорового образу життя, запобігання розповсюдження ВІЛ-СНІДу, формування безпечної поведінки ВІЛ-інфікованої особи тощо. Реалізацію такої діяльності із засудженими жінками здійснює Чернігівське обласне відділення Всеукраїнської благодійної організації "Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ".

У межах здійснення санітарно-гігієнічного виховання засуджених співробітники благодійної організації 3 рази на тиждень проводять групові заняття із ув'язненими жінками. Оскільки інформація щодо хворих на СНІД та ВІЛ-інфікованих, і засуджених у тому числі, є конфіденційною заняття плануються таким чином, щоб пропонована на них інформація була корисною та потрібною не тільки для хворих та інфікованих, але й всіх інших жінок. Так, метою занять є надання інформації про шляхи розповсюдження та поширення ВІЛ-СНІДу, способи запобігання зараженню, організації та установи, куди можна звернутися за допомогою у разі захворювання, способи догляду та підтримки хворих на СНІД, необхідність застосування антиретровірусної терапії, особливості організації життєдіяльності хворих на СНІД та ВІЛ-інфікованих тощо. Крім інформаційної допомоги засудженими пропонуються засоби особистої гігієни, хворі на СНІД через медичну частину колонії частково отримують медикаменти.

Діяльність Чернігівського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді спрямована на надання інформаційної та консультативної допомоги засудженим жінками у період відбування покарання та особливо після звільнення з місць позбавлення волі. Співробітники центру постійно інформують засуджених про послуги, які можуть надаватись центром для даної категорії клієнтів. Переважно зусилля співробітників центру спрямовані на надання соціальної допомоги особам, звільненим з місць позбавлення волі, а саме: сприяння у вирішенні питань побутового влаштування та працевлаштування колишньої засудженої, допомога у відновленні документів, допомога в отриманні відповідних медичних послуг, сприяння залученню до навчання тощо.

Особливе місце у здійсненні соціально-виховної роботи із засудженими посідає діяльність релігійних організацій, які здійснюють релігійне виховання ув'язнених. Релігійне виховання засуджених являє собою систему методів і засобів впливу на людину з метою засвоєння основних законів релігійної моралі та до життя згідно релігійних принципів, формування на їх основі таких моральних почуттів, як милосердя, співпереживання, добродіяльність, ввічливе ставлення до людей тощо. Регламентує релігійне виховання ст. 128 КВК України [4].

Практика останніх років доводить, прилучення до процесу ресоціалізації та перевиховання засуджених представників різних релігійних конфесій дозволяє позитивно вплинути на почуття, поведінку, свідомість засуджених, певної мірою заспокоїти їх душу, вгамувати пристрасті, вселити надію на майбутнє[1].

Релігія у більшій мірі пов'язана з почуттями, душевними переживаннями, інтимним світом людини, оскільки віра у Бога, перш за все, зумовлена на загальними, а суцільно особистими, власними причинами. Все це позитивно впливає на процеси перевиховання та ресоціалізації саме засуджених жінок, адже їхні психологічні особливості (емоційна вразливість, сугестивність, підвищена подразливість, сльозливість, сентиментальність тощо) є сприятливим ґрунтом для сприйняття основних вимог релігійної моралі. Крім того релігійні спільноти та конфесії, які співпрацюють з установами виконання покарань, надають засудженим матеріальну допомогу, допомогу одягом, продуктами харчування, підтримують у працевлаштуванні звільнених, допомагають налаштувати втрачені соціальні зв'язки.

Співпраця Чернігівської виправної колонії № 44 з релігійними організаціями області реалізується у систематичних, щотижневих зустрічах представників різних конфесій із засудженими жінками. Такі зустрічі проводяться за задалегідь складеним графіком, адже з колонією співпрацюють 13 релігійних організацій та об'єднань. Для кожної з них адміністрацією колонії визначений день та час, коли їхні представники мають можливість зустрічатись та спілкуватись із засудженими жінками.

Висновки. Організація соціально-виховної роботи із засудженими жінками в установах виконання покарань є необхідною умовою досягнення мети діяльності кримінально-виконавчої системи України. Таким чином, для здійснення соціально-виховної роботи із засудженими жінками та досягнення цілей їх перевиховання та ресоціалізації, залучення громадськості, на нашу думку, є необхідною умовою оптимізації цієї діяльності.

Використані джерела

1. Дрижак В. В. Пенітенціарна педагогіка: [навчальний посібник] / В.В. Дрижак. – Чернігів: ЧЮК ДДУПВП, 2009. – 270 с.
2. Жевакіна Н.В. особливості ресоціалізації засуджених жінок / Н.В. Жевакіна // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 11(270). Ч. II. – С. 138-144.
3. Краснова Н. П. Особливості процесу виховання засуджених жінок / Н. П. Краснова // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2012. – № 3. – С. 94-102.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. д. ю. н. В.В. Коваленка, д. ю. н., проф. А.Х. Степанюка. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 492 с.
5. Круглий стіл на тему "Бангкокські правила на захист прав ув'язнених жінок" 22 листопада 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kompravlud.rada.gov.ua/kompravlud/control/uk/publish/article;jsessionid=3D29B7DC70051712DA525CF41BF9E48B?art_id=47628&cat_id=45376

6. Основи пенітенціарної педагогіки і психології: [навчальний посібник] / С. Ю. Замула, В. А. Костенко, В. І. Мандра, Б. В. Падалиць, С. І. Скоков [під ред. Синьова В. М.]. – Біла Церква: ДДУПВП, Білоцерківське училище професійної підготовки працівників кримінально-виконавчої системи, 2003. – 101 с.
7. Пташинський О. Б. Пенітенціарна система України: [монографія] / О. Б. Пташинський. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАНУ, 2004. – 204 с.
8. Радов Г. М. Пенітенціарна ідея: думки на тему / Г. М. Радов. – К.: МП "Леся", 1997. – 287 с.
9. Чеботарьова Ю.А. Жінки в місцях позбавлення волі: деякі проблемні питання / Ю.А. Чеботарьова // Вісник академії адвокатури України. – 2013. – № 3(28). – С. 46-51.

Mikhailienko O.

FEATURES OF THE SOCIO-EDUCATIONAL WORK WITH WOMEN CONVICTS IN PRISON

Current state policy of Ukraine in the sphere of execution of punishment aimed at the realization of the principles of humanism, democracy, priority of general human rights and discussed the NWO, the differentiation of the penitentiary, individual visually personal approach to prisoners in the process of their re-socialization and re-education through. Reform of the penitentiary system of Ukraine requires new approaches to the implementation of socio-educational work with convicts in prison, in particular, this applies to women as special categories of prisoners

The goal of our article, consider particularities of socio-educational work with women convicts, including public participation in the process of re-socialization and re-education through.

Organization of socio-educational work with the convicts to prison today is regulated by art. 123-137 Criminal Executive Code (CEC) of Ukraine and normative acts of the State penitentiary service of Ukraine.

According to art. 123 CEC of Ukraine socio-educational work is the purposeful activities of the staff of the bodies and institutions of the penitentiary and other social institutions to achieve the goals of corrections and re-socialization of prisoners. Socio-educational work in places of imprisonment aimed at the formation of socially-useful qualities and traits in prisoners, a development which will help realize the goal of punishment and return them to the law-abiding behavior, so that in the future they will deliberately maintain the legal, social, moral norms, accepted in society. Socio-educational work with convicts aims to perform the following tasks: creating and securing the prisoners desire to exercise socially useful activities; the formation of convicted conscientious attitude towards work; compliance with laws and other requirements of convicts taken in the Community rules of conduct; enhance comprehensive and cultural levels of prisoners.

Socio-educational work with convicts women lies in the formation of law-abiding of conduct for life at will, change personal focus, restoring previously disturbed the social qualities of the person carrying out the necessary psycho correction. The important task of penal institutions is to prepare prisoners to return at will, turning them into normal life of society.

Because of the socio-educational work with convicts women involves the purposeful activity not only staff of penal institutions, but also representatives of other social institutions to achieve the goal changes and re-socialization of prisoners, special consideration, in our opinion, deserves the application of public influence to the convicted women as the primary means of correcting them and reeducating. This requires the practical activities of the prison system, the transformation and restructuring of the principles of penal policy with repressive efforts focused on one, humanistic State prison service of Ukraine is impossible. Necessary social institutions that could effectively influence the processes of reeducating and re-socialization convicted women.

Application of public influence to prisoners is regulated by art. 25 Criminal Executive Code (CEC) of Ukraine. According to this article, members of the public to perform the following tasks: to carry out public control over the order and conditions of prisoners to participate in correcting and re-socialization of prisoners.

Key words: *penitentiary institutions, socio-educational work with convicted to imprisonment, re-educating and re-socialization of convicted women, public.*

Стаття надійшла до редакції 31.10.2014